

Китобни севадиган бир оилада тугилдим ва эсимни таниганимдан бери адабиётга меҳр кўйганлар курсовидаман. Раҳматли ота-онам қачон бўш қолишса, кўлларидан китоб, газит ё жўрнол тушмасди. Шу манзараларни кўриб катта бўлдим. Айниқса кичик опам Нозирахон китоб жинниси эдилар. Ёш болалигимда неча марта ўзим гувоҳ бўлганман: катталар опамга: “Бор, қозон (ё қумгон) тагига ўт қалаб қўй”, дейишса, тутантирикка қўйилган қозондаги ёзувларни ўқиб тугатмагунларича гугурт чакмасдилар. У қозон кўп бўлса, кўраверинг. Ичкарида биз, чой қачон қайнар экан, деб қутиб ўтираверардик. Қўлимга илк қалам тутказган ҳам шу опам бўладилар. Мактаб ёшига етгунимча қанчадан-қанча дафтарни ёзувга тўлдириб ташлаганман. Аямнинг ўзларига ҳос эртақлари бўларди. Айниқса раҳматли дадам ҳикоя айтишга уста эдилар. Узун қиш кечалари сандалда ўтириб қўрак қувирдик. Эрталабгача “сичқонча”ларни сандалнинг қўрпаси тагида иситиб, сал пахмоқлаштириб топширишимиз лозим эди. Кечки овқатдан кейин қувишга тушардик. Дадам раҳматли ҳикоя айта бошлардилар, биз болалар мириқиб тинглаб, анча-мунча қўрак қувиб қўйганимизни билмай қолардик. Дадам гапираверардилар, биз эшитаверардик. Улар ҳаммаси роса қизикарли эди ва мен ўзимни ўша эртақлар ичида ҳис этворардим. Болаларча саволларни қалаштириб ташлардим. Кейинчалик билсам, кўп ҳикоялари динимиз тарихидан бўларкан. Аммо у пайтлар дадам буни билдирмасдилар. Совет даврида буни айтиб ҳам бўлмасди-да. Биз совет ўқитабирчилари ёки пионерлари эдик, билмасдан қўча-қўйда, мактабда оғзимиздан гуллаб қўйсак, “Ёш совет боласини эскилик саркити руҳида тарбиялаётми”, деган айб билан дадажонимизнинг бошларига тўқмоқлар тушиши мумкин экан. Энди ўйлаб қарасам, шунинг эҳтиётини қилиб, манбаини айтмасдан ҳам вазифаларини аъло даражада бажариб кетибдилар. “Минг бир кеча”ни “Алфи лайло” дердилар. “Лайло”ни биронта аёл қишининг оти бўлса қерак, деб ўйлардим. Кейин билсам, “кеча” дегани экан... Булар бари қўшилиб менда адабиётга ҳавас уйғонишига сабаб бўлгандир балки, аммо ҳавас она аллаларидан ё болалиқда эшитилган эртагу ҳикоялардангина тугилмайди, деб ўйлайман. Чунки аллани ҳам, эртагу ҳикояларни ҳам деярли ҳамма бола эштади, лекин қимдир адабиётчи бўлади, қимдир меъмор, қимдир учувчи бўлади. Демак, биз билмаган, биз ўзимиз хал эта олмайдиган, бўлиши бизнинг иродаларимизга боғлиқ бўлмаган ҳолатлар ҳам бор. Яъни, она қорнидаёқ битиб қўйиладиган тақдирнинг улушини унутмайлик ҳеч қачон, демокчиман. Энди илк ёзган ҳикоямга қелсак. Илк ёзганим сакланиб қолмаган. Мавзуини ҳам эсламайман. Лекин илк эълон этилганининг ёзилиш тарихи ҳам, босилиш тарихи ҳам тафсилотлари билан эсимда. Ўзимча пишди деб ўйлаган ҳикоямни раҳматли Шуқур Холмирзаевга қўтариб олиб борганман ва у қишидан жуда илиқ фикрлар эшитганман. Ёқармикан, нима дерқинлар, деб ҳаяжонда борган бир гўр талаба Шуқур акадай ҳикоя устаси оғзидан: “Ҳикоянгиз ёқди, “Шарқ юлдузи”нинг қелгуси сонларидан бирига тайёрлаб қўйдим”, деган хушхабарни эшитса, ўзини қандай ҳис этади! Ўша дамдаги қувончларимни эсласам, ҳозир ҳам айрича ҳузур туяман... “Ютуқ” деб номланган ушбу ҳикоям тақдир тақозоси билан “Шарқ юлдузи”да эмас, 1982 йили янги ташқил этилган “Ёшлиқ” журналининг илк сонларида машҳур ёзувчи Ўткир Хошимов “Оқ йўл”и билан қилган. Бу ҳодиса том маънода менинг ютуғим эди! Китоб шаклида эса, олдинга ҳикояларим “Йўл бошида” тўпламига қиритилди, ундан кейин мустикал “Дунё қенг...” ҳикоялар тўпلامي чоп бўлди, ундан ҳам кейинроқ қисса

ва хикоядан иборат “Шу ерлик киши” номида китобим чикди. Бирон-бир асарингизнинг маъкул топилиб матбуотда чиқиши ўзи бир олам кувонч, энди у китоб бўлиб чикса, у ёгини хар ким ўзи тасаввур килаверсин! Айникса, совет даврида – минг хил чигирикларни енгиб ўтишга тўгри келадиган, хар маънодаги талабчанлик каттик бўлган бир даврда, юпкагина китобини кўлида ушлаш бошловчи хар бир ёзувчига чексиз сурурлар бахш этар эди! Унинг устига, ёзганларингизни одамлар ўкиса, сиз хакингизда, асарларингиз хакида у ер-бу ерларда гапирилса!..

Кейинрок “Ок бино окшомлари” хикоям асосида киносенарий ёздим, режиссёр Хотам Файзиев суратга олди, халигача телевизорда кўрсатиб турилади. Бу сохада озгина тажриба орттирганимдан сўнг Алишер Навоийнинг мен жуда-жуда севадиган “Лайли ва Мажнун” достони асосида кинокисса килдим, афсус, советнинг охири паллалари пул кадри кундан-кун бузилиб, охири суратга олинмай қолиб кетди. Хазратнинг яхлит тугилган саналари боис 1991 йили 2-сон “Шарк юлдузи” журналида чоп бўлди. Шунисига хам шукр...

“Ёшлик” журнали ташкил бўлган йили мен Сурхондарё вилоятининг чекка бир чўл кишлогига, ўқитувчи етишмайдиган тўликсиз бир ўрта мактабда саккизта фандан дарс берадиган бир “маълим” эдим. Тошкентдалигимда бир-иккита машқларим билан таниш бўлган Эркин Аъзам тахририятга ишга чакирди. Лекин мен хеч бўлмаса бир ўқув йилини тугатиб кўяй деб мактабдан кетмадим. Журналнинг иккинчи сонига чоп этилган биринчи (“Ютук”) хикоямни хам ўша пайтдаги Ленин йўли районининг Араб кишлогига кутиб олганман.

Кишлоқ одамлари содда, самимий эди. Бир-икки ой ишлаганимдан кейин кексалардан айримлари: “Калай, бизнинг Ўзбекистон ёқдими, ўрганиб кетдингизми?” деб сўрашган. Ростини, сал довдираб: “Нима, мен Ўзбекистондан бўлмай, ойдан келибманми?” дедим. Шунда улар кулиб: “Сиз фаргоначисиз-ку”, деб жавоб килишган. Аммо болаларининг “маълим”ини каттик хурмат килишарди, мен хам уларни яхши кўриб қолдим. Халигача борди-қолдимиз бор, Оллохга шукр...

Бу айтилганлар кўпроқ шахсимга тегишли икир-чикирлар, бошқаларга унча кизиги бўлмаса, узр сўрайман. Аслида адабиёт хакида гаплашмоқчи эдик.

Мени таниган, мени ёзувчи сифатида унутмаган, мендан нималардир янги асарлар кутиб юрган танишларимга, дўстларимга тахририят берган бу фурсат ва имкониятдан фойдаланиб баъзи нарсаларни билдиргим келди.

Икки-учта китоб ёзиб, унча-мунча давраларда номим хам чиқиб, ўзимга, кучимга, қобилиятимга хархолда маълум маънода ишонч хосил қилиб олганимдан кейин менда галати бир холат юзага келди. Кетма-кет ёзиб, у ер бу-ерда кўриниб туриш, тобора ном қозониш, юксакликларга интилиш... каби истаклар буткул йўқолди. Ёзмай қўйдим. Ёзгим келмай қолди. Эшитган кулокка галати туюлар, аммо бу йиллар ичида, айникса, эндигина ёзмай қўйган йилларим мавзулари, тўқис воқеалари, аниқ образлари билан, бошланишию тугашларигача тайёр холда не-не хикоя, кисса ва роман режалари хаёлимга келди.

Кўнглим сезарди: агар уларни ёзсам, хархолда кизикарли бир нарсалар бўлиши, хатто яхшироқ нарсалар чиқиши хам мумкин эди. Лекин мен қайсарлик қилиб туриб олдим, келганини елкамининг орқасига ташлайвердим, ёзмадим. Кўнглим нимадир бошқа нарса тусар эди. У нарсанинг нималигини у пайтлар ўзим тўла тасаввур этмас, қандай юзага чиқариш йўллари хам билмас эдим. Тўқсонинчи йилларнинг яримларида “Ватан” газетасининг “Нимага ёзмай қўйдингиз?” деган саволига “Мен хозир ўзимни онадан қайта тугилгандай хис этяпман. Ўсай, вояга етай, ўқиб-ўрганай, ана ундан кейин, насиб

этса, кўлимга кайтадан калам оларман”, деганга ўхшаш жавоб берганим эсимда. Ўзимча эса: “Оллох кўлимдан вақтинчага каламимни олди, албатта бу нарса хикматсиз эмас, бир куни лозим топганида каламимни кайтарар”, деб овунардим. Лекин бекор юрмадим: Оллох менга хар бири ўнта-ўнта романга татигулик олти фарзанд, хозирча тўрт набира берди – шулар менинг энг яхши асарларим деб ҳам юпанаман...

Мана, хозир ўша ёзмай кўйган пайтимни хисоблаб кўрсам, якин ўн саккиз йилча бўпкопти. Онадан кайта тугилган тақдиримда ҳам, хозир ўн саккиз ёшга кирган бўламан. Хархолда ўн саккиз юракда турли-туман хаваслар уйғонадиган ёш. Шу боисми, якинлардан бери ичимда бирнималар гимирлаб колган. Энди хакикий тўлгоқни кутяпман. Унгача, кўлим ёзишдан чиқиб кетмадимикан, деган хадикда ва умидда битта-иккита хикоя ёзган эдим, биттасини “Тафаккур” (“Чилла”, 2009, 3-сон), иккинчисини “Шарк юлдузи” (“Этақдаги кулба”, 2010, 1-сон) журналлари босиб, менга далда беришди. Ўқиганлар ҳам илик қабул этганлари кўнглимни кўтарди.

Нима демокчиман?

Хаётга, одамларга карашларим буткул янгиланди. Бундан келиб чиққан холда адабиёт тўғрисидаги фикрларимда ҳам ўзгаришлар юз берди. Кўнглим бошка нарсаларни тусаб, бошкача ёндашувларни истаб колди. Кейинги асрларда адабиётимиз тобора ўзининг асл вазифасини унутаётгандай, ўзи билмаган-сезмаган холда аста-секин бегона ўзанларга тушиб, энди хатто ўзининг кадрдон ўзанини йўқотгандай таассурот колдиради менда. Балки камчилик менинг ўзимдадир, лекин адабиётнинг бунака холатидан коникмай колганим чин. Адабиётнинг бош мавзулари бўлмиш Одам, Хаёт, Ўлимнинг хакикатини билмасдан, хис этмасдан туриб килинган ишлар, ёзилган асарларнинг киммати узокка бормаслигига ишонч хосил килдим. Хаёлимда биз майда нарсалар орасида, кераксиз гоёлар теварагида ўралашиб юргандаймиз. Хакикий адабиётнинг даражаси олий бўлади, олдига олижаноб максадларни кўяди, жамиятни олижаноб рухта тарбиялайди. Унинг вазифаси саёз, тубан хаётни ҳам “бор бўйича” тасвирлаш эмас. Неча йиллар давомида “бор бўйича” тасвирлашга ўрганиб қолиб, карашларимиз анча ўтмаслашиб, фикрларимиз саёзлашиб колгандай. Масалан, бугун биз одамни, дарахтни, воқеа-ходисани, яъни, оламнинг ташини кўраимиз, кўраётганимиздай тасвирлай ҳам оламиз, лекин ичини кўрмаймиз ёки ичига киргимиз келмайди. Сабабларни кўраимиз, тахлил киламиз, аммо сабабларнинг Сабабчисини кўрмаймиз ёки ўзимизни кўрмаганга соламиз. Хаётнинг кўришиб турган томони хамиша ҳам асли бўлавермайди, алдамчи бўлиши ҳам мумкин, алдамчи дунёга боғланиб қолиш ва шундан бошкасини кўрмаслик юзаларда ўралашиб қолишга олиб келади. Хали эсларимиздан чиқмагандир, ота-боболаримиз – бутун оламга маънавиятдан дарс берган ўтмишдошларимиз бу дунёни “ёлгон”, “беш кунлик” деб билишар эди ва балки шунинг учун уларнинг асарлари хамон яшайпти ва яна яшайверади. Чунки аслини таниган одамнинг фикрлари теран, гоёлари тоза ва узок умрли бўлади.

Шох Машраб (у кишига Оллохнинг раҳматлари ёгилсин) бир шеърида: “Дунёга кўнгул берса киши, бўлгуси расво, Бу фоний жахон мулкига шатто уруб ўттум” деса, бошка бир шеърида шу фикрига хамоханг равишда: “Дунё ясаниб, жилва килиб олди келди, Боргил нари, деб кетига бир шатталаб ўттум”, деган.

Бу дунёнинг чин юзини таниганлар унинг чин баҳосини ҳам бера олади. Тўғри англаш керак, Машраб бу сатрларида дунёни дунё ўларок инкор этмаяпти, – зотан ўзи хам шу дунёда яшаб, дунёнинг неъматларидан бахраманд бўлиб ўтган, – балки дунёнинг чин юзи билан алдамчи юзини ажратиб олишга ва бу алдамчи дунёнинг инсонларни тўғри

йўллардан чалгитувчи ёлгон жилваларига учмасликка, унинг кетидан кувмасликка чакиряпти бизларни. Чор-совет истилоси даврида узок йиллик мафкуравий ишловлар натижасида дунёга карашларимиз ҳам ўзгариб кетди: чинини ёлгон, ёлгонини чин дейдиган бўлиб колдик. Бугун давлат мустакиллигини кўлга киритганимиз билан хали маънавиятимиз, дунёкарашларимиз тўла мустакил бўлиб улгурганича йўк. Бугун хатто хозир мен айтаётган шу кичкина, оддий фикрларни кўтара оладиган даражада ҳам мустакил бўла олганимиз йўк. Ўзликка кайтиш кўчасининг бошида турибмиз хали-хозирча. Кўча бошида ҳам холат хар хил: айримлар чин юракдан ўзликка кайтмокчи; бошка айримлар эса, ўзлик уларнинг хозирги холатларини инкор этишини билганларидан, кайтайликми-йўкми деган иккиланишда туришибди; учинчи бир айримлар ҳам бор, улар ўзликка буткул кайтмокчи эмаслар, улар ўзликни инкор этувчилардир, уларнинг юраклари ўзгариб колган, аммо мафкурада уларнинг таъсири хали ҳам катта. Бугуннинг катта зиддиятларидан бири шу.

Жамиятимизнинг бу холати адабиёт деб аталмиш сохага ҳам каттик таъсир этипти. Бу йўлсизликлар, бу иккиланишлар масала кўйиш ва ечишда, мавзу ва кахрамон танлашда, ёзиш услубларида ва хатто тилда очик билиниб турибди. Биз хатто нималар килаётганимизни ҳам, килаётганларимиз миллатимизга кераклими-кераксизми эканини ҳам ажратолмайдиган даражага тушиб колгандекмиз назаримда. Мудом ўзликка кайтишга бел болаган эканмиз, бу зорманда ўзлик ўзи нима эканини ажратиб олмасак, яна хар хил йўлларга улокиб кетишимиз хеч гап эмас.

Мен “ўзлик” деганда миллий ўзига хосликнигина назарда тутмаяпман. Албатта, асрлар давомида шаклланган миллий ўзига хослик ҳам дунёни чиройли ва ранг-баранг килиб турадиган ижобий ходисадир, бундай ўзлик инкор этилмайди, балки кўллаб-кувватланади. Аммо энг биринчи галда ўзлик Одам зоти ўзининг кимлигини билиши, ўзини танишидир. Яъни: мен кимман – ўзидан-ўзи пайдо бўлиб колган, кийматсиз, тасодифий бир нарсаманми ёки яратилишимдан кўзланган олий максадлар туфайли юксак даражада киймат берилган бир олий яралмишманми?! Хаёт нима – бугун бор, эртага йўк бўладиган кийматсиз, мазмунсиз бир вақт тушунчасими ёки эртага ҳам давом этадиган абадий хаётнинг бошлангич палласими?! Ўлим нима – тасодифий келишнинг мукаррар якуни бўлмиш абадий йўкликми ёки вақтинчалик хаётдан абадий борликка, абадий хаётга ўтиш холатими?!

Буларни хар ким, энг биринчи галда зиёлилар, ёзувчи-шоирлар, илм ахли ўзлари учун аник ажратиб олишлари лозим. Акс холда, чин билан ёлгон орасида аросатда колиб кетилиши тайин. Аросатдаги дунёкараш билан канака адабиёт яралади? Ва бундай “адабиёт” канака юракларни тарбиялайди, кишилик жамиятига нима беради, уни канака йўлларга бошлайди?

Кўп “асар”лардан коникмай кўйганимнинг сабабларидан каттаси шу. Лекин коникмаслик бошка, одамларни тўгри йўлда кониктирадиган асарлар ёзиш бошка. Бу йўлда Оллохдан ёрдам сўрайман, доим тўгриликни кўрсатиб турувчи ақл-фаросат, чиройли нарсаларни чиройли ифодаловчи бадиий кобилият ва зехният, кучли калам ва улкан тўзим берсин хаммамизга.

Хозирда бор адабиёт айрим кирралари ила кўнгилларни тўла кониктираётган бўлса, ўрни нима билан тўлади? Эхтиёжлар ичида энг кучлиси маънавий эхтиёждир. У вақтида ва тўгри кондирилмаса, тузалмас хатога йўл кўйилади – яхшиликка номзод киши ёмонликка бой берилади. Оллохга шукр, адабиётимиз бугундангина иборат эмас. Жуда катта маънавий мерос эгаларимиз биз. То ўзимиз тўгри йўлларга тушиб олганимизча

тўғри йўлда юрган ва тўғрилиги асрлар ичра исботланган адабиётимиз бизга ёрдамга келади. Адашмаслик учун ўшаларни маҳкам ушлаб, асосий маънавий тиргагимиз бўлмиш Куръон ва суннат асосида шаклланган адабиётимиз ва кадриятларимиз доирасида озикланиб туришимиз керак.

Буни мумтоз адабиёт дейлади ва у бекорга “мумтоз” дейилмайди! (“Ўткан кунлар”дан бу ёғида мумтозликка даъвогар асарлар борми? Бордир балки, лекин одам ўйланиб коларкан...)

Лекин ўзликдан узилган, жуда унчалик узилиб кетмаган бўлса ҳам, хархолда узилишга якин колганларга мумтоз адабиётни тушуниш, англаш кийин туюлади. Тўғрироғи, зехнларга “уларни тушуниш кийин” деган тушунча сингиб колгани тушуниш йўлига асосий тўсиқдир. Яъни, етарли даражада тушунилмаётганига матнларнинг огирлиги эмас сабаб, балки “тушуниш огир” деган тушунча у адабиётни биздан айириб турибди. Аслида уларни тушуниш жуда осон, факат кичкинагина битта шarti – ўзликка кайтиш, фикрда ва руҳда кайтадан уларга ковушиш лозим. Яъни, тил бир бўлгани билан рух бошка бўлса, албатта тушунилмайди-да. Бошкача айтганда, мумтоз адабиётни тушуниш учун мумтоз адабиётга маҳрам бўлиш керак. Ўхшатиш жоиз бўлса, мумтоз адабиётимиз бор чиройини номаҳрамлардан яширган гўзал аёл кабидир. Сукланиб караган одам нари борса бу аёлнинг ёпинчигини кўради. Ўранган аёл ҳеч қачон номаҳрамга бор чиройини, гўзаллигини кўрсатмайди, уни факат маҳраминини кўра олади, у бутун гўзаллигини факат маҳраминини очади. Шу маънода, маҳрам бўлмай туриб мумтоз (тасаввуф) адабиётимизни тушунтирмакчи бўлаётганларга хайрон қоламан. Шунча чиройли сўзлар, шунча тиришишлар ҳаммаси бекор, увол кўринадими менга. Уни тушунаётганга ўхшашади, хатто бошкаларга ҳам тушунтирмакчи бўлишади, аслида, хақиқатига ета олишмайди, чунки “...шунослар”нинг кўпи унга номаҳрамдирлар. Ичидаги одам бўлиб эмас, ташда туриб англамокчи бўлишади. Худди музей таништирувчиси ойна тагидаги гўзалликни ташқарида туриб таърифлагани каби, дахлизда туриб ичкарини таърифламокчи бўлишади. Бунда албатта хақиқат очилмайди-да. Чунки таърифчи ичкарини минг завқу шавқ билан тасвирламасин, ташқаридаги одам нарсанинг ич юзини – аслини эмас, таш кўринишини – шаклинигина тасаввур эта олади, холос.

Қаёлларга ўтлаб кетдим? Йўқ, ўтламадим чоғи. Хамон бир гап теварагида – нега ёзмай кўйдим, нимани ва қандай ёзиш керак, деган савол теғрасида айланяпман, шекилли. Ўқувчилар хато англамасинлар, сўзларимда хозирги адабиётнинг мутлак инкори ҳам, факат мумтоз адабиёт каби ёзишга қакирик ҳам йўқ. Чунки ҳаёт қонунига кўра, орқага қайтилмайди, факат олдга юрилади, ўсаётган дарахт каби юксакка интилинилади. Бу ерда гап соғлом тупроқдан озикланиб, тоза сувдан ичиб юксалиш қақида кетяпти, холос. Ўрни келиб қолди, мавзуга теғишли бўлгани учун, кейинги йилларда адабий давраларда тез-тез қузатилаётган бир тортишув қақида ҳам мулоҳазаларимни билдириб ўтсам. Гап “модерн адабиёти” номида қириб қелган бир тушунча қақида. Илк айтмокчи бўлганим: “модерн” сўзининг ҳеч ҳам сирлилик жоғи йўқ, “янги” маъносини берувчи оддий сўздир у. Агар гарб охириги юзйилликда адабиёт оламида кўринган ўзгачалиқларни “модерн адабиёти” деб номлаган бўлса, бу ўзларининг тилида ва тушунчаларида “янги адабиёт” деганидир, холос. Бунинг одатдан ташқари ҳеч қанақа сири ҳам, юқи ҳам йўқ. Чунки шаклда ҳам, мазмунда ҳам у бирон-бир назарий қоида, қолип ё ажралиб турувчи усулларга асосланмайди. Яъни, ёзилиши олдингиларга ва бошкаларниқига ўхшамаган хар қандай асар янгидир, янгиқадир. Бу маънода хар қандай янгиликка йўл қенг очик, буни биров қораламайди. Аксинча, тажрибада синалиб, халққа ёқиб, адабиёт уйидан

Ўзига муносиб бир тоқчани топиб ўрнашса, кандини урсин. Тортишув бу ном устида бўлмаслиги керак, балки у янги адабиёт бизга нимани ва қандай беряпти – шу ҳақда кечиши лозим. Янгилиги курук шаклида ёки бошқачароқлиги фақат тушунарсизлигида бўлса, унинг нимаси “модерн”? Ўтган аср бошлари ўзбек адабиёти деярли ҳар қуни янгилашиб турди. Масалан, “Ўткан кунлар” романи нечоғли энг янги (“модерн”) асар бўлса, у билан деярли орқама-кетин ёзилган “Сароб” романи энди ундан ҳам “модерн”лашган эди. Чўлпон шеърлари модерн эди, Рауф Парфи шеърлари ундан ҳам модерн. Ва ҳоказо. Яъни, бу сўзга сирлилик юкламасдан, оддий кўз билан боксангиз ҳам, адабиёт ҳар қуни янгилашиб турадиган ходиса эканини кўрасиз. Лекин бу гап гарб адабиётига тақлидан “модерн”лашмоқчи бўлаётганларга ё тушунарсиздир, ё, тушунарли бўлган тақдирда ҳам, ёқмайди. Чунки бунда улар ўзларига юклаётган ва бор қилиб кўрсатаётган сирлилик йўқолади.

Биз бир нарсани аниқ билиб олайлик: янгилик (модерн) гарбда фақат адабиётга ҳос бўлиб дунёга келмаган, аксинча, у энг олдин фикрда (фалсафада) кўринди. Гапнинг лўндасини айтадиган бўлсак, дунёни тушунишда диннинг тушунтиришидан нечоғли узоклашиши ва қочиши даражасига қараб ўзига турли ном ва “...изм”лар қўйиб олган фикрий-фалсафий йўналишлар қиёфасида юзага келди. Шу фикрлар асосида кейинроқ турли адабий оқимлар ҳам ўртага чиқди. Афсус, бир неча ўн йилдан бери бизда “модерн адабиёт” ҳақида гап бўлади, лекин бу тушунча остида нима ётибди, у қаерда ва қандай шарт-шароитлар натижасида пайдо бўлди – бу ҳақда хартомонлама асосли (фундаментал), илмий тадқиқот йўқ, уни яратишга (ўрганишга) жиддий ҳаракат ҳам сезилмаяпти. Натижада қим нимани хоҳласа “модерн” деб атаяпти, ўқувчиларнинг фикрини қалғитяпти.

Гарбда бундай “...изм” ва оқимлар қўпинча йўлсизликдан, чорасизликдан, тушқунликдан, ўлчовсизликдан, норозиликдан ва, ниҳоят, зериктишдан юзага келган – буни ўша гарб тадқиқотчиларининг ўзлари ҳам қайд этишган. Бу чиройли никоб остида айрим ҳолларда асар тағига инсон фитратига терс гоёлар ҳам сингдириб юборилган бўлади, уни одам бирданига сезмай ҳам қолади, фикрлаш тарзи янгига ўхшаб туюлгани учун ихтиёрсиз равишда эргашиб кетиб қолиши ҳам мумкин. Эҳтиёт бўлинадиган нуқта ҳудди мана шу ерда. Нимадан эҳтиёт бўлишни билиш учун эса, сал тепароқда айтганимиздек, синчи адабиётшунос-мутафаккир олимларимиз гарбда пайдо бўлган бу ходисани тағи-туғи билан ўрганишлари ва сарағини саракка, пучағини пучакка ажратиб беришлари лозим. То биз ходисанинг шаклинигина эмас, маъносини ҳам билайлик, сарағини олиб, пучағини ахлат пақирга итқитайлик. Шунда хатар қам бўлади.

Лекин ўзлик асло бошқалардан узилиб олиш дегани эмас. Кишилар ва миллатлар бир-бири билан доимо алоқа қилиб турганидек, ўзаро адабий алоқалар ва бир-бирининг адабий тажрибаларидан ўрганишлар ҳам бўлиб туради. Мен бу гаплар билан, иккала оёғимиз она тупроқларимизда мустақкам туриб ҳам янгича (модерн) адабиётни яратса бўлади, демокчиман, ҳолос. Шунда фақат эргашувчи ва олувчи бўлиб қолмаймиз, балки эргаштирувчи ва берувчи ҳам бўламиз.

Ҳар хил ёт гоёлар таъсиридан сақланиш ва соғлом йўлда собит қолиш учун айниқса зиёлилар, халқнинг ойдин қишилари, барча ижодқорлар ўзларида ҳимоя қобилигини яратиш олишлари керак. Бу қобикни Одам боласига ҳолис имон беради. Имон қўзи билан дунёга боксангиз, дунё ўртадаги ҳамма пардасини кўтаради, бегона (номахрам)лардан яширган чин юзини бутун чиройи ва маънолари билан сизга оқади, бегона (номахрам)ларга кўрсатмаган ҳақиқатини сизга кўрсатади. Ва сиз бирдан ўзингизни ҳар

кандай зерикишдан, йўлсизликдан, чорасизликдан, ўлчовсизликдан химояланган хис этасиз, каршингизда намоён бўлган маънолардан, гўзалликлардан шундай хайратга тушасиз, шундай завкланасиз... мана шу хайратдан, мана шу завқдан тугилган адабиёт хақикий ва мумтоз адабиёт бўлади!

Нуруллох Муҳаммад Рауфхон